

ŠIAURĖS VIDURIO LIETUVOS VANDENVARDŽIŲ DARYBA

Renata Endzelytė

Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas, Lietuva
el.p.: r.endzelyte@hmf.vdu.lt

---

1. ĮVADAS

Lietuvių hidronimai yra bene geriausiai ištirta vietovardžių klasė. Be jokios abejonės, ši toponimų dalis yra pati seniausia, teikianti daugiausiai informacijos kalbotyros mokslui. Vandenvardžiai buvo tyrinėti daugelio kalbininkų¹, tačiau išsamiausiai (darybiškai, etimologiškai ir semantiškai) upių ir ežerų vardus išanalizavo A. Vanagas. Jo darbu „Lietuvos TSR hidronimų daryba“ ir bus daugiausiai remiamasi šiame straipsnyje. A. Vanago knygoje analizuojama maždaug 7 700 upių ir ežerų vardų daryba. Kaip pažymėjo pats autorius, dalis hidronimų liko neaptarta; darbe pateikti ne visi sudurtiniai vardai, taip pat darybiškai neskaidomi vienkamieniai, dvikamieniai bei tie kilmininkiniai hidronimai, kurių pirmasis žodis ar sandas nėra visiškai aiškus (Vanagas, 1970: 4). Tačiau už analizės ribų galėjo likti ir daug smulkiųjų vandens telkinių vardų: mažų upelių, griovių, kūdrų, tvenkinių, mažų ežeriukų, šaltinių ir upių dalių. Žinoma, A. Vanago išnagrinėti upių ir ežerų vardai sudaro hidronimų branduolį kaip svarbi indoeuropiečių hidronimijos dalis, o kai kurie čia aptariami mažieji vandenvardžiai yra daug naujesni. Tokiu atveju daugelis vardų nagrinėjami pirmą kartą, juolab kad apskritai Lietuvos vietovardžių analizė dar tik pradedama².

Šiame straipsnyje aptariama Šiaurės vidurio Lietuvos vandenvardžių³ daryba. Analizuojami 724 hidronimai ir 103 upių dalių vardai. Darybinės analizės tikslas – nustatyti vandenvardžių darybos būdus bei formantus. Visi hidronimai skirstomi į pirminius ir antrinius; pastarieji dar skiriami į priešdėlių, priesagų, galūnių vedinius, sudurtinius ir sudėtinius vardus⁴.

---

¹ Įvairių pastabų apie Lietuvos vandenvardžius yra K. Būgos, G. Gerulio, P. Skardžiaus, B. Savukyno, J. Balčikonio ir kitų kalbininkų darbuose.

² Laikantis požiūrio, kad hidronimai žymi visus su vandeniu kaip nors susijusius objektus, darybiškai ištirti Telšių rajono vandens telkinių vardai (Mickienė, 2001). Ištirti priesaginės darybos oikonimai (Razmukaitė, 1998) ir helonimai (Bilkis, 1998). Tirta oronimų daryba (Vanagas, 1973).

³ Vietovardžiai rinkti iš šnekamosios kalbos, dr. K. Garšvos asmeninės kartotekos, „Lietuvos žemės vardyno“, Kraštotyros draugijos Pakruojo skyriaus archyvo, Lietuvos žemės ūkio ministerijos Respublikinio žemėtvarkos instituto vietovardžių ir gamtos bei kultūros paminklų apsaugos žiniaraščio, „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno“.

⁴ Klasifikacija sudaryta remiantis: A. Vanagas, *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970, p. 25.

Šiaurės vidurio Lietuva nėra vandeningas kraštas. Šioje teritorijoje (Joniškio, Pakruojo, Pasvalio rajonuose) tėra keletas didesnių upių, tačiau gausu upelių, griovių, šaltinių. Daugelis upelių vasarą išdžiūsta; jie buvo perkasti, jų vagos ištiesintos, todėl šnekamojoje kalboje mažesnius upelius dažnai linkstama vadinti grioviais.

Žodžių reikšmės aiškinamos remiantis „Lietuvių kalbos žodynu“, „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu“, „Mūšos upyno šnekta“, „Lietuvių pavardžių žodynu“, „Lietuvių vardų kilmės žodynu“.

2. PIRMINIAI VANDENVARDŽIAI

Pirminiais vadinami vardai, kurie onimizacijos procese negavo papildomų darybinių formantų. Šiai grupei priklauso ir tokie vardai, kurių pamatiniai žodžiai yra priesaginiai, priešdėliniai ir sudurtiniai apeliatyvai (pvz., *pakalnė, pašilys, alksnynas, pylimas, geležinkelis*) ir kurie yra užfiksuoti LKŽ. Pirminius vandenvardžius išsamiai aptarė A. Vanagas (Vanagas, 1970: 28–52).

2.1. Upių ir ežerų vardai

Keletas pirminių upių ir ežerų vardų yra padaryta iš būdvardžių: *Didysis* gr., Pkr : *didysis*; *Galinis*⁵ upl., Jnš : *galinis* AV⁶; *Ilgasai* ež., Ps : *ilgasai* AV; *Ilgóji* upl., Jnš : *ilgóji*; *Platūsis* gr., Lgm : *platūsis*.

Gerokai didesnę dalį sudaro apeliatyvinės kilmės vandenvardžiai, padaryti iš daiktavardžių. Darybos pamatu einantys daiktavardžiai nėra vienalyčiai. Bendrinių žodžių darybos požiūriu dalis jų yra paprastieji, dalis – įvairūs dariniai: priešdėlių, priesagų, galūnių vediniai, sudurtiniai žodžiai (pvz.: *ajerėnė, durpynas, geležinkelis, patiltė, pérkasas, starklizdis, upėlis*). Semantiškai daiktavardžiai labai įvairūs, bet dažniausiai vartoti fiziografiniai terminai: *Bėdrė* upl., Ps; Pkr : *bėdrė* „duobė, bala, klampynė, slėnys“ AV; *Dėgimas* upl., Jnšk : *degimas* „išdegusi vieta“ AV; *Dūbija, Dūbijos* upl., Jnšk : *dūbija, dūbė* „įdubusi vieta“; *Įčtaka* upl., Jnš : *ičtaka* „versmė; upės pradžia; išbėga; slesna vieta, per kurią nubėga vanduo“ AV; *Kamčà* upl., Pkr, Sk, Jnš : *kamčà* „klampi vieta; žabais, virbais išklotas kelias; perkėlas, persėda“ AV; *Lačmuo* upl., Pkr : *lačmuo* „upėje vieta, kuri žiemą neužšąla; vieta, kur prasideda upė, ištakas; vieta, kur upė įteka į ežerą“ AV; *Pabalys* upl., Pkr : *pabalys*; *Palà* up., Pkr : *palà* „bala, pelkė, raistas“ AV; *Paliūnė* upl., Pkr : *paliūnė* „vieta palei liūną, liūno pakraštys“ AV; *Pačilė* upl., Jnš : *pačilė*; *Patrakė* upl., Ps : *patrakė* AV; *Pylimas* gr., Lnkv : *pylimas*; *Spūškà* upl., Pkr : *spūškà* „užtvanka“ AV; *Straūtas* upl., Ps; gr., Jnš; Kri : *straūtas* „srautas, šaltinis“ AV; *Čakà* up., Ps : *čakà* „upės atsišakojimas“ AV; *Čaltėnis* upl., Jnš : *čaltėnis* „šaltinis“ AV; *Čaltinis* upl., Jnš : *čaltinis*; *Čiljà* upl., Jnš; Pkr : *čiljà* „šilas“ AV; *Tarpkalnis* upl., Lgm : *tarpkalnis* „tarpkalnė; vieta tarp kalnų“; *Týrelis* upl., Ps : *týrelis* „pažliugęs, berželiais apaugęs tyrlaukis“, plg. *týras* „klampi pelkė su mažais medeliais ir kieta žole“ AV; *Ūpis* upl., Ps; Jnšk; Pkr; Lgm : *ūpis* „upė, upelis“ AV; *Užūkalnis* upl., Ps; Slč : *užūkalnis* „užkalnis“ AV; *Verdėnė* upl., Ps; tvk., Všk; šlt Slč; Lgm; Lnkv; Pkr; Pš; Kri; Jnšk : *verdėnė* „versmė, šaltinis“ AV; *Verdėnis* upl., Pkr : *verdėnis* „šaltinis“ AV; *Viečmuo* upl., Ps : *viečmuo* „upokšnis, negili siaura upės vieta, kur smarkiai bėga vanduo“ AV.

Dalis vandenvardžių sudaryta iš įvairių konkrečių ir abstrakčių daiktavardžių:

⁵ A. Vanagas šį upėvardį laiko priesagos *-inis* vediniu, *ibid.*, p. 160

⁶ Santrumpa AV žymimi hidronimai, esantys A. Vanago knygoje „Lietuvos TSR hidronimų daryba“. Kiti vandenvardžiai analizuojami remiantis jų pavyzdžiu.

Benósis gr., Lgm : *benósis* „kas neturi nosies“ AV; *Geležinkelis* gr., Všk : *geležinkelis*; *Mūša* up., LnkV; Pkr; Lgm; Jnš; Jnšk; Pš; Slč; Ps : *mūša* „bangų mušimasis į krantą“ AV; *Stařklizdis* upl., Ps : *stařklizdis* „gandralizdis“ AV; *Čakařnis* upl., Ps; Slč : *čakařnis* „labai išsišakojęs medis“; *Tėkmė* upl., Pkr : *tėkmė* AV; *Velėklė* upl., Jnš : *velėklė* „vieta, kur velėja“.

Keletas vandenvardžių padaryti iš gyvūnų pavadinimų: *Žąsà* upl., Ps : *žąsà* „žąsis“ AV; *Žvėnė* upl., Jnš; Kri : *žvėnė* AV.

Kai kurie pirminiai hidronimai gali būti padaryti iš augalų pavadinimų: *Serbeňtas* upl., Pkr; Žml : *serbeňtas* AV; *Serbentójus* upl., Ps : *serbentójus*⁷ AV.

Daugelio pirminių hidronimų darybos pamatu eina daiktavardžiai su priesaga *-yn-*. Dažniausiai tai – augalų ir gyvūnų pavadinimai bei įvairūs daiktavardžiai, turintys vietos reikšmę: *Ajerėnė* upl., Všk : *ajerėnė* „ajerų priaugusi vieta“; *Durpėnas* gr., Jnšk : *durpėnas*; *Gurgždėnė* upl., Pkr : *gurgždėnė*⁸, plg. *gurgždis* „skėtinių šeimos augalas; paprastoji garšva; miškinis skudutis“ AV; *Kimzrėnė* upl., Jnšk: *kimzrėnė* „bala, kur daug supuvusių kelmų“ AV; *Rupūžėnė* upl., Pkr : *rupūžėnė* AV; *Spalgenėnė* ež., Ps : *spalgenėnė* „spanguolynė“, plg. *spalgenė* „spanguolė“; *Čakėnė* upl., Pkr; Jnšk : *čakėnė* AV; *Čvendrėnė* kdr., Jnšk : *čvendrėnė*; *Uogėnė* ež., Slč : *uogėnė*; *Žagarėnė* upl., Ps; Jnšk : *žagarėnė* AV; *Žilvitėnė* upl., Ps; gr., Žml : *žilvitėnė*; *Žvirgždėnė* šlt., Jnš : *žvirgždėnė*.

Keletas vandenvardžių sudaryta iš etnonimų: *Čigėnės* gr., upl., Žg : *čigėnės*; *Gūdas*⁹ upl., Ps : *gūdas*. Pastarasis vardas gali būti kilęs ne tik iš apeliatyvo, bet ir iš asmenvardžio *Gūdas*.

Kai kurie hidronimai gali būti sudaryti iš asmenvardžių: *Buňduras* upl., Slč., Ps: *Buňduras* avd., plg. *Buňdėrius*, avd.; *Lukāčius* upl., Jnš : plg. *Lukāčius* avd.; *Vėsgautas*, *Váisgutis* upl., Pkr : *Vėsgautas avd., *Váisgutis* avd.

Su bendriniais žodžiais *páltis* „lašinių gabalas“ sutampa hidronimas *Páltis* upl., Ps. Tačiau jį A. Vanagas¹⁰ sieja su *pālios* „balos“, *palà* „bala, pelkė, raistas“, plg. *Palà* upl., Pkr.

Vandenvardis *Dunėjus* gr., Žg : *Dunėjus* up., formaliai sutampa su Europos upėvardžiu, bet ir jo kilmę A. Vanagas aiškina kitaip¹¹.

Upelis *Saudėgala* teka pro to paties pavadinimo kaimą *Saudėgala* k., Ps. Sunku pasakyti, kuris vardas yra pirmesnis, tačiau akivaizdu, kad jie abu susiję, todėl vandenvardis priskiriamas pirminiams.

⁷ Nors bendrinis žodis *serbentójus* nėra užfiksuotas LKŽ (yra *serbentynójas* XII 424), tačiau A. Vanagas upėvardį *Serbentójus* priskyrė pirminiams hidronimams (*Lietuvos TSR hidronimų daryba*, p. 44). Kadangi augalų stiebų pavadinimai sudaromi su priesagomis *-ienojas* ir *-ojas* (o tarmėse vartojama ir daugiau priesagų) ar jų variantais, tai visai įmanoma, kad toks bendrinis žodis tarmėje galėjo būti.

⁸ Dar plg. *gurgždėnas* „žvirgždėnas“ (LKŽ III 749).

⁹ Apie šaknies *gud-* kilmę žr. S. Karaliūnas, Etonimo *Gudai* kilmė, *Darbai ir dienos*, 1999, Nr. 10(19), p. 7–46.

¹⁰ A. Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 242.

¹¹ A. Vanagas šį vardą kildina iš bendrinio žodžio *dunėjus* „didelis vanduo“, kuris siejamas su slavišku apeliatyvu *dunaj*, kilusio iš hidronimo *Dunaj*, kuris savo ruožtu siejamas su Europos upėvardžiu (A. Vanagas, *Dėl Lietuvos upių vardų Dunojus ir Dniepras* kilmės, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1964, t. 8, p. 177).

* Rekonstruotos, bet šaltinių nepatvirtintos formos.

2.2. Upių dalių vardai

Pirminiai upių dalių vardai kilę iš bendrinių žodžių. Keletas vardų padaryta iš įvardžiuotinių būdvardžių: *Ilgóji* stv. Audruvio up., Jnš : *ilgóji*; *Plačioji* u. d., Jnš : *plačioji*; *Striukóji* u. d., Jnš : *striukóji*.

Sudarant daugelį vardų vartoti įvairios reikšmės ir struktūros daiktavardžiai. Dažniausiai tai fiziografiniai terminai ir vietų pavadinimai: *Akmenynė* stv. Sidabroje, Jnš : *akmenynė*; *Atátvanas* u. d., Karautės žiotys, Ps : *atátvanas* „per potvynį išsiliejęs vanduo ir jo užlieta vieta“ AV, plg. *tvinti*; *tvānas*. *Benósė* upl., Lgm., Pkr : *benósė*; *Brastà* brst., Slč; Všk : *brastà*; *Dùbija* u. d., Lnkv: *dùbija*; *Dùburas* dbr., Ps : *dùburas*; *Gylė* db., Žml, Lgm : *gylė* „giluma; gilioji ežero ar upės vieta“; *Kártuvės* u.d., Lnkv : *kártuvės*; *Liūgas* šlt., Jnšk : *liūgas* „upės užliejama vieta; klampi upių atšaka; klanas; bala, klampynė“; *Mólbeščiai* u. d., Pkr : *mólbestis* „molduobė“ dgs.; *Sietuvà* db., Jnšk; Slč; Lnkv: *sietuvà*; *Sietuvai* db., Všk : dgs. *siėtuvas* „sietuva“; *Spūškà* db., Lnkv : *spūškà* „užtvankà“; *Čilė* stv., Jnš : *čilė*; *Čuntakis* u. d. Mūšoje, Slč : *čuntakis*; *Tākas* brst., Slč : *tākas*; *Tiltai* u. d., Lnkv : *tiltas* dgs.; *Verpėtas* db., Slč : *verpėtas*; *Žārai* u. d., Lnkv : *žāras* „ražas“; *Žilvitynė* u. d., Lnkv : *žilvitynė*.

3. ANTRINIAI HIDRONIMAI

Šiai vandenvardžių grupei priklauso vardai, onimizacijos metu gavę kokį nors darybos formantą (priešdėlį, priesagą ar galūnę) bei sudaryti sudūrimo ar sudėjimo būdu. Daugiausia vandenvardžių sudaryta pridedant priesagas arba jungiant žodžius.

3.1. Vediniai

3.1.1. Priešdėlių vediniai

3.1.2. Upių ir ežerų vardai

Priešdėlių vediniai nėra darus hidronimų darybos būdas – rasta tik keletas upių ir ežerų vardų, sudarytų su priešdėliais *pa-*, *už-*. Su priešdėliu *pa-* vandens telkinių vardai padaryti iš hidronimų: *Pā-kapupė* upl., Lnkv : *Kāpupė* up.; *Pa-kāršuvė*, *Pa-kāršupė* upl., Ps : *Kāršupė up., plg. *Karčuvà* kln.; *Pa-viņgrė* upl., Jnšk : *Viņgris* upl.; ir įvairios reikšmės bendrinių žodžių: *Pa-samanys* upl., Ps : *sāmana* AV; *Pā-trivagis* upl., Ps : *trivagė* „trijų vagų ežia“; *Pa-vadavà* gr., Slč : *vadāvas*, plg. *vadà*, *vādė* „sausas vaga, kuri po didelių lietu virsta upe“. Su priešdėliu *už-* sudarytas ežero vardas *Už-vigadà* ež., Ps : *vigadà* „gera pieva ganyti“ AV.

3.2. Galūnių vediniai

Galūnių vediniai taip pat nėra populiarus darybos tipas. Aiškesnių vedinių rasta tik su keturiomis galūnėmis. Dauguma galūnių vedinių padaryti iš būdvardžių, daiktavardžių.

3.2.1. Upių ir ežerų vardai

Galūnės *-a* vedinių yra padaryta iš daiktavardžių: *Sidabr-a* upl., Jnš; Žg : *sidābras* AV; *Dumbl-à* gr., Lnkv : *duṃblas*; *Gal-à* upl., Lgm., Pkr : *gālas* bei veiksmazodžių: *Dus-à* upl., Ps : *dūsti* „trokšti; švinkti, gesti“ AV; *Oç-à* upl., Pkr : *ōçti*; *Sāspar-a* upl., Pkr : *suspīrti* AV.

Galūnės *-ė* didesnioji dalis vedinių padaryta iš būdvardžių: *Bēr-ė* upl., Ps; Slč : *bēras*, *-à*; *Júod-ė* upl., Jnšk; Pkr : *júodas*, *-à* AV; *Klāmp-ė* upl., Jnš : *klampūs*, *-ì* AV; *Plón-ė* upl., Všk; Lnkv : *plónas*, *-à* AV; *Súod-ė* upl., Pkr; Žml : *súodas* „juodas“;

Čiūrp-ė upl., Pkr : *čiūrpūs*, plg. *čiūrpti* AV¹²; *Truūp-ė* upl., Jnš; Sk : *truūpas*, -à AV; *Vīngr-ė* upl., Ps : *vingrūs*, -i „vingiuotas, lankstus“ AV; *Laīd-ė* upl., Ps : *laidūs*, -i, plg. *lėisti*.

Keletą vedinių galima sieti su daiktavardžiais: *Dum̃bl-ė* upl., Lnkv., Pkr : *duūmblas* AV; *Puūv-ė* upl., Jnš : *puūvas* AV; *Ūg-ė* upl., Ps : *ūgis* „ūglis“; „didumas“ AV; *Vīnkšn-ė* upl., Jnš : *vīnkšna*.

Vandenvardis *Rīng-ė* upl., Ps tikriausiai padarytas iš veiksmažodžio *ringiūoti* „vingiuoti“ AV.

Galūnės *-is* vediniai gali būti kilę iš įvairių kalbos dalių. Daugiausia vardų galima sieti su būdvardžiais: *Skaīšė-iai* gr., Sk; *Skaīst-is* upl., Jnš : *skaistūs* „permatomas, nesudrumstas; grynas, švarus, nesuteptas; šviesus; spindintis, neapsiblausęs; gražus“, plg. lat. *skaists* „gražus, puikus“ AV; *Čiūrp-is* upl., Pš : *čiūrpūs*, plg. *čiūrpti*; *Vīngr-is* upl., Pkr; Sk; Lnkv; Všk : *vingrūs* „vingiuotas, lankstus“ AV.

Iš daiktavardžio gali būti padarytas vandenvardis *Sántak-is* upl., Pkr : *sántaka*, *sántakas* AV, plg. *sutekėti*.

Upėvardis *Sálv-is* upl., Pkr sietinas su veiksmažodžiu *salvéti* „sunktis, bėgti, varvėti“ AV.

Vediniams su galūne *-ys* galima skirti upėvardžius, padarytus iš būdvardžių: *Kreiv-ys* upl., Pkr : *kreīvas* AV; *Vīngr-ys* upl., Ps; Pkr; Žg; Sk : *vingrūs* „vingiuotas, lankstus“ AV; ir upėvardį, padarytą iš daiktavardžio: *Karkl-ys*, *Karkl-is* upl., Jnšk : *kar̃klas* AV.

Randame du reduplikuotinius hidronimus. Tai – *Kukūlýnas* upl., Sk., Jnš : plg. *kūlýnas*; *Siēstruvas* upl., Ps : plg. *Straūtas* AV¹³.

3.2.2. Upių dalių vardai

Galūnių vediniais galima laikyti du vietovardžius su galūnėmis *-a* ir *-ė*: *Sáspar-a* up. snt., Pkr : *susp̃irti*, plg. *Sáspara* upl.; *Skriaud-ė* vt. Mūšoje, Lnkv : *skriaudūs* „tekantis, bėgantis; traškus, veikia palūžtąs; staigus“.

3.3. Priesagų vediniai

Priesaginis darybos būdas yra vienas populiariausių ir dažniausiai vartojamų ne tik hidronimų, bet apskritai visų vietovardžių darybai. Priesagų vartota gana daug ir įvairių, nors su kai kuriomis sudaryta tik po vieną vandenvardį. Kiek daugiau vandenvardžių sudaryta su priesagomis *-el-*, *-ėl-*, *-išk-*. Priesagos pateikiamos abėcėlės tvarka.

3.3.1. Upių ir ežerų vardai

*-adis*¹⁴. *Pīl-adis* upl., Pš : plg. *pīlti* AV; *Čīl-adis*, *Čīl-adys* upl., Pkr; Pš; Lgm : *čilas*, *čilià* AV;

-ailis. *Vag-áilis* upl., Ps : *vagà* „upės vandens tekėjimo vieta, kas panašu į griovelį; raukšlė“;

-ainis. *Úol-ainis* upl., Pkr : *uolà*, plg. *Uolà* up. AV;

-aitė. *Čak-áitė* upl., Jnšk; Pkr; gr., Pkr : *čakà* up.; *Vilkij-áitė* upl., Jnš, : *Vilkijà* up. AV;

¹² A. Vanagas šį upėvardį kildina iš veiksmažodžio *čiūrpti*, *LTSR hidronimų daryba*, p. 61.

¹³ A. Vanagas, *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, p. 166, 258.

¹⁴ Daugiau apie hidronimų su šia priesaga darybą ir kilmę žr. A. Vanagas, *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, p. 71–72, A. Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, p. 258, 330.

-*alis*. *Béržt-alis*¹⁵ upl., Pkr; Žml : *béržtas* „žemė, kur auga beržai“, plg. lat. *birstala* „beržynas“ AV; *Svirk-alis* upl., gr., Žml : plg. *Svirkka* avd. AV;

-*arė*. *Ving-arė* upl., Pkr : plg. *Viñgrė, Viñgris* upl. AV;

-*ašė*. *Rim-ašė* upl., Jnš : plg. *rimti, ramūs*;

-*auçis*. *Vilk-iauçis* upl., Jnš; *Vilk-iauçis* Pkr : *vilkas*; plg. *Vilk-ijà* upl., AV. Netoliese yra miškas *Vilčiauçis*;

-*ava*. *La-tavà* upl., Jnšk : plg. *Lat-upÿs* AV; *Svecin-avà* upl., Lnkv : plg. *Çvėtė* up., *Švėtėlė* up., *Çvėtimai* upl.

-*ėja*. *Al-ėja* upl., Jnš : *alėti* „bėgti, tekėti, pamažu varvėti“ AV;

Deminutyvinės priesagos dažnos vietų vardų daryboje. Gana nemažai hidronimų su mažybinėmis priesagomis padaryti iš kitų hidronimų, nors kartais tai būna tik to paties vardo variantas. Daugiausiai vandenvardžių padaryta su priesagų *-el-*, *-ėl-* variantais.

-*elė*.

Lank-ėlė upl., Jnšk; gr., Lnkv : *lankà* AV; *Çak-ėlė* upl., Pkr; gr., Lnkv : *çakà; Çakà* up.; *Çil-ėlė* upl., Jnšk : *çilas, çilià; Valk-ėlė* upl., Ps : *valkà*;

Bėr-ėlė upl., Ps; Slč : *Bėrė* up. AV; *Dus-ėlė* upl., Ps : *Dusà* up.; *Kapup-ėlė* upl., Pkr: *Kāpupė* up.; *Laid-ėlė* upl., Ps : *Laidė* up. AV; *Piç-ėlė* upl., Ps : *Piçià* upl., Ps; *Purv-ėlė* upl., Jnš : *Puřvė* up.; *Švėt-ėlė* upl., Žg : *Çvėtė* up. AV; *Ūg-ėlė* upl., Ps : *Ūgė* up. AV; *Juod-ėlė* upl., Jnšk : *Júod-ė* up., Pkr;

-*elis*.

Dėrv-elis gr., Lnkv : *dervà; Gaid-ėlis* upl., Ps : *gaidÿs; Liekn-ėlis* upl., Jnšk; Ps; gr., Jnšk : *lieknas* AV; *Prūd-ėlis* upl., Pkr : *prūdas* „kūdra“;

Karkl-ėlis upl., Jnšk : *Karklis* upl. AV; *Kiv-ėlis* upl., Sk : *Kivė* up. AV; *Pal-ėlis* gr., Lgm : *Palà* up.; *Straut-ėlis* upl., Jnš; Pkr; Kri; Žml : *Straūtas* upl.; *Vingr-ėlis* upl., Ps; Lnkv; Pkr; Všk; Lgm; Jnšk : *Viñgris, Viñgrÿs* upl. AV;

-*ėlė*.

Ežer-ėlė upl., Pkr : *ežeras* AV; *Kelmyn-ėlė* upl., Jnšk : *kelmÿnė, kelmÿnas; Melnyt-ėlė* upl., Ps : sl. *melnyčia*, plg. sl. *мельница* „malūnas“ AV;

Kamat-ėlė upl., Slč., Ps : *Kamatis* up. AV; *Ramoj-ėlė* upl., Ps : *Ramójus* upl. AV; *Rimaç-ėlė* upl., Jnš : *Rimaçia* up.; *Karnup-ėlė* upl., Sk : *Karñupis, Karnupÿs* up. AV; *Šešėv-ėlė* upl., Jnš; gr., Kri : *Šešėvė* up. AV;

-*ėlis*.

Ežer-ėlis ež., Pkr; Ps; Slč; Lnkv : *ežeras* AV; *Çaltin-ėlis* upl., Pkr : *çaltinis* AV; *Çulin-ėlis* šlt., Jnš; Lgm; Lnkv : *çulinÿs*;

Jieçmen-ėlis, Vieçmen-ėlis upl., Ps : *Jieçmuō, Vieçmuō* upl. AV; *Laçup-ėlis* upl., Lgm : *Lāçupis* upl.; *Lėven-ėlis* upl., Ps : *Lėvuō* up. AV; *Liepor-ėlis* knl., Kri : *Liepōras* upl.; *Çlad-ėlis* upl., Pkr; Lgm : *Çladis* upl. AV; *Çvitin-ėlis* upl., Pš : *Çvitinÿs* up.; *Tautin-ėlis* upl., : *Taūtinis* upl. AV; *Virçiuiv-ėlis* upl., Pš : *Virçiuvis* upl;

-*ėnas*. *Kiem-ėnas* upl., Slč., Ps : *kiėmas*, plg. *Kaimenà* up., *Kiementà* up. AV;

-*enka*. *Žvirgžd-ėnka* upl., Sk : *žvirgždas*;

-*esa*¹⁶. *Pyv-esa* up., Ps : plg. *pÿti* „tilžti, kiek patvinti“ AV;

-*iena*. *Kir-iena* upl., Jnš : plg. *Kir-nė* upl. AV;

-*ienė*. *Dvės-ienė* upl., Ps : plg. *dvėsti, dvasià* AV;

¹⁵ Šnekamojoje kalboje vartojama ir kitokia šio upėvardžio forma *Bėržt-ulis*.

¹⁶ Dar žr. A. Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, p. 260.

- ija. *Vilk-ijà* upl., Jnš; Žg; Sk : *vīlkas* AV;
 -imai. *Čvėt-imai* upl., Žg : plg. *Čvėtė* up. AV;
 -ymas. *Pagráiž-ymas* upl., Ps : *pagráižyti* „pasukinėti, pakraipyti“ AV;
 -yna, plg. *Čak-yna* upl., Pkr : *čakà*, plg. *Čakà* up. AV;
 -ynas. *Kukal-ynas*¹⁷ upl., Jnš : plg. *kūkālis* „raugė; gvazdikinių šeimos javų piktžolė nuodingomis sėklomis“;
 -ynė. *Gudait-ynė* upl., Jnšk : *Gudaitis* avd.;
Ačv-ynė upl., Jnš; Pš : *ačvà* „kumelė“ AV.
Melnič-ynė tvk., Lgm : plg. sl. *meľnyčia* „malūnas“.
 -inė. *Ačv-inė* upl., Jnš : *ačvà* „kumelė“ AV; *Piēst-inė* upl., Jnšk : plg. *piēsta* AV;
Pavij-inė upl., Jnšk : plg. *vijà* „sraigto pavidalo įvija, spiralė“, dar plg. *pavijōs* „įstrižai“ AV. Šio vandenvardžio darybą galima aiškinti dvejopai: jis gali būti arba priešdėlio, arba priesagos vedinys.
 -inis. *Brukn-inis* upl., Pkr : *brūknė* AV; *Gluosn-inis* upl., Jnš : *gluosnis* AV. *Pakriáuč-inis* upl., Pkr : *pakriáušė* AV; *Patvor-inis* ež., Ps : *patvorys* AV; *Žvirgžd-inis* upl., Ps : *žvirgždas* AV. *Mařginis* upl., Všk : *Margiaĩ* k. AV;
 -ysa, -ysas/ -isas. *Dub-ysa* upl., Pkr *Dub-ysas* upl., Ps; *Dub-isas* upl., Ps : *dubė*, *dubūs*, *dūbti* AV;
 Priesagos -ičk- vediniai, kaip ir deminutyviniai, vieni gausiausių ir įvairiausių. Nors dažniausiai vietovardžiai su šios priesagos variantais daromi iš asmenvardžių, kartais sunku nustatyti, ar hidronimo darybos pamatas yra apeliatyvinis asmenvardis, ar pats apeliatyvas. Tokiais galimos dvejopos kilmės ir darybos atvejais šalia asmenvardžio rašomas ir bendrinis žodis.
 -ičkas. *Daūd-ičkas* upl., Lnkv., Pkr : plg. *Daudà* avd. AV;
 -iškė, -ičkis. *Aliūn-iškė* upl., Pkr : *Aliūnas avd., plg. *Alys*, *Aliūlis* avd. AV; *Būrb-ičkis* upl., Pš., Pkr : *Būrba* avd., bet plg. *burbėti* „kunkuliuoti, burbuliuoti“ AV; *Kārp-ičkis* upl., Lnkv. : *Kārpis* avd., *kārpis* AV; *Láim-ičkis* upl., Lnkv. Pkr : *Láima* avd. AV; *Sargėl-ičkis* gr., Lnkv. : plg. *Sargėlis* avd.; *Vait-iškė* upl., Jnš : *Vaitas*, *Vaitys*, *Vaitčius* avd., bet plg. *vaitas* AV. *Sval-ičkis* upl., Ps : *Svalià* up. AV;
 -ytė. *Ram-ytė* Pkr : *ramūs*; bet plg. *Ram-ójus* upl. (*Ramojýtė* > *Ramýtė*) AV; *Skrib-ytė* upl., Lnkv. : plg. *skribti* „sprogti, mirti, dvėsti, gaišti“ AV.
 -ytis. *Ūs-ytis* upl., Ps : *ūsas*, plg. *Ūsas* avd.; *Virč-ytis*, *Virč-ytė* upl., Pkr; Lnkv; Pš : *virčūs* AV;
Vilk-ytis upl., Jnš; Žg; Sk : *vīlkas*, bet plg. *Vilk-ijà* up. (*Vilkijýtis* > *Vilkýtis*) AV;
 -ka. *Til-ka* upl., Pkr; Lgm : plg. *tilti*, *tylūs*;
 -nė. *Lūš-nė* upl., Pkr : plg. *lūžti*, *lūšis*, *Lūšiaĩ* ež. AV;
 -nis. *Vers-nys* upl., Jnšk : *versti*; *Virsnis* upl., Ps : *virsti* AV;
 -ojus. *Ram-ójus* upl., Jnšk : *ramūs* AV;
 -oklė. *Skar-oklė* ež., Ps : plg. *skaróti* „darytis skarotam, šakoti, plėstis“, *skarti* „plyšti; spurti, brigzti“;
 -onė. *Smard-onė* upl., Ps : *smárvė*, *smirdėti*, plg. *Smařdupis* upl. AV;
 -onis. *Plāt-onis*, *Plat-onė* up., Jnš : *platus* AV;

¹⁷ Šį hidronimą A. Vanagas laiko reduplikuotiniu ir sieja su apeliatyvu *kūlynas*. Jei abu vardai pavadina tą patį objektą, tuomet vienas užrašymas yra neteisingas. „Upių ir ežerų vardynas“ pateikia formą *Kukūlynas*. Dar žr. A. Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinį žodyną*, p. 170.

- oras, plg. *Liep-óras* upl., Kri, Jnš; knl., Kri : *liepa* AV;
- otė. *Miliótė* upl., Pkr : plg. *Mylė* up., *milti* „leisti įkaitintus akmenis (į šaltą vandenį pirtyje); šildyti įkaitintais akmenimis (vandenį pirtyje)“ AV¹⁸;
- iukas. *Dervel-iukas* upl., Pkr : *Dérvelis* upl. AV. *Ežer-iukas* ež., Jnšk : *ėžeras*; *Čaltin-iukas* upl., Sk : *čaltinis*;
- ulė. *Dárb-ulė* ež., Ps : *dárbas, darbùs*, plg. *Darbà* upl. AV; *Jot-ulė* upl., Ps : plg. *jóti*, dar plg. *Jotijà* up. AV;
- ulis. *Verd-ùlis* šlt., Jnš : *virti* „verstis, kunkuliuoti“, plg. *verdėnė* AV;
- uotė. *Tauk-úotė* gr., Lnkv : *taukai*; plg. *taukúotas*;
- uva. *Guob-uvà* upl., Ps : *gúoba* AV; *Lat-uvà* upl., Jnšk : plg. *Lat-upýs* AV; *Máiz-iuva, Máiz-uva* upl., Lnkv; gr., Lnkv : *máizioti, mýžti* AV;
- uvė, -uvis. *Audr-uvė, Aldr-uvė*, upl., Jnš., *Audr-uvìs, Aldr-uvìs* upl., Jnš : plg. *audrà, aldrà* AV; *Mauč-iuvis* upl., Ps; Všk : plg. *Mauč-iadis* upl. AV, dar plg. *maũkti* „godžiai gerti, gurkti“, *maũkas* „gurkšnis, malkas“;
- uvis. *Mauč-iuvis* upl., Ps : plg. *maũkti* „godžiai gerti, gurkti“, *maũkas* „gurkšnis, malkas“;
- užis. *Kriok-užys* upl., gr., Pkr : *kriòkti* „smarkai užti, šniokšti“ AV.

3.3.2. Upių dalių vardai

Priesaginės darybos upių dalių vardų nėra daug. Dažniausiai vardų darybai varotos deminutyvinės priesagos, o su kitomis priesagomis sudaryta po vieną kitą vedinį, dažniausiai iš įvairios reikšmės daiktvardžių. Priesagos pateikiamos abėcėlės tvarka.

- elė. *Gyl-ėlė* db. Kruojoje, Lgm : *gylė* „giluma; gilioji ežero ar upės vieta“; *Tul-ėlė* db. Kruojoje, Pš : *tùlė* „vamzdis, kranas“, *tulė* „daugybė, būrys“;
- eliai. *Žar-ėliai* vt. Mūšoje, Lnkv : *žáras* „ražas“ dgs.;
- enė. *Šalt-ėnė* db. Kruojoje Pkr; Lgm : *čáltas, -à*;
- ėlis. *Dubur-ėlis* vt. Mūšoje, Slč; vt. Pyvesoje, Ps : *dùburas*; *Katil-ėlis* vt. Mūšoje, Lnkv : *kátilas*; *Martyn-ėlis* vt. Kruojoje Pkr : *Martýnas* avd.; *Žvyryn-ėlis* vt. Svalioje, Ps : *žvyrýnas*.
- ynė. *Mald-ynė* stv. Audruvyje, Jnš : *maldà, méldai*; *Param-ynė* dbr. Mūšoje, Slč : sl. *páramas* „keltas“, plg. rus. *nopom*; *Ragan-ynė* stv. Audruvyje, Jnš : *rāgana*; *Vėbr-ynė* db. Mūšoje, Lnkv : *vėbras* „bebras“ ;
- inis. *Laĩd-inis* dbr., Lnkv : plg. *laidùs, léisti*;
- iškė. *Rūd-iškė* stv. Audruvyje, Jnš : *rūdà*, dar plg. *rùdas, Rudýs* avd.;
- iškės. *Šlėk-iškės* vt. Mūšoje, Lnkv : *Člekýs* avd.; *Vėver-iškės* stv. Sidabroje, Jnš : plg. *Vėveris* avd.;
- içkis. *Abrōm-içkis* db. Mūšoje, Pkr : *Abrōmas* avd.; *Bėk-içkis* db. Kruojoje, Pš : *Bėkas* avd.; *Kraujėl-içkis* vt. Mūšoje, Jnšk : *Kraujėlis* avd.; plg. *kraujas*; *Martyn-içkis* vt. Viršytyje, Kri : *Martýnas* avd. *Pōn-içkis* vt. Kruojoje, Pkr : *pōnas*.
- ytė. *Šak-ýtė* vt. Kruojoje, Pš : *çakà*;
- kė. *Kubìl-kė* stv., Jnš : *kùbilas, Kubilius* avd.;
- ukė. *Plač-iukė* stv. Kruojoje, Lgm : *platùs, -ç*;
- uotė. *Çvėndr-úotė* stv. Audruvyje, Jnš : *çvėndrė*.

¹⁸ A. Vanago nuomone, šis vandenvardis gali būti gana archajiškas (A. Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, p. 216).

4. SUDURTINIAI HIDRONIMAI

Šis darybos būdas ypatingas tuo, kad vardą sudaro du žodžiai, sujungti į vieną. Hidronimų antrasis dėmuo dažniausiai yra objekto bendrinis pavadinimas (*ùpė, ùpis, upỹs, upėlis*, kartais *griovỹs, ėžeras*) – taigi daiktavardis. Pirmasis dėmuo nurodo objekto priklausomybę (asmeniui, vietai), ko nors buvimą (augalų, gyvūnų, paukščių), ypatybę (dydį, formą, spalvą) ir t. t., todėl juo gali būti bet koks onimas, taip pat daiktavardis, būdvardis, kartais veiksmažodis.

4.1. Upių ir ežerų vardai

Yra gana daug vandenvardžių, kurių pirmasis dėmuo yra asmenvardis, o antrasis – objekto bendrinis pavadinimas. Tokie vardai rodo objekto priklausomybę tam tikram asmeniui: *Eñdr-iupis* upl., Ps : *Eñdrius, Añdrius* avd., *ùpis* AV; *Martỹš-upė* gr., Slč : *Martỹcius, Martỹnas* avd., *ùpė; Pìnk-a-griovis* gr., Slč : *Pìnka* avd., *griovỹs; Vileik-upis* upl., Pkr : *Vileikà* avd., *ùpis* AV; *Vìçtak-upis* upl., Pkr : *Vìçtakis* avd., *ùpis; Zùb-griovis* upl., Pkr : *Zùbas* avd., *griovỹs*.

Vandenvardis *Vaisgiñ-griovis* gr., Všk sudarytas iš helonimo ir objekto bendrinio pavadinimo *Vaisginė* plk., *griovỹs*.

Įvairiausių hidronimų abu dėmenys yra bendriniai daiktavardžiai. Nors antrasis dėmuo dažniausiai yra objekto bendrinis pavadinimas, tačiau pasitaiko ir kitokių daiktavardžių, pvz.: *kařklas, nùgara, pìnigas*. Pirmuoju dėmeniu eina augalų ar gyvūnų, paukščių ar vabzdžių pavadinimai, fiziografiniai terminai, asmenų pavadinimai, abstraktūs ir konkretūs daiktavardžiai.

Augalų pavadinimai: *Āgl-upis* upl., Ps; Lnk : *āglė, ėglė, ùpis; Bliñd-upis* upl., Pkr : *bliñdė, ùpis* AV; *Ēgl-upis* upl., Jnšk : *ėglė, ùpis* AV; *Glúosn-upelis* upl., Pkr : *glúosnis, upėlis* AV; *Liep-upis* upl., Jnšk : *liepa, ùpis* AV; *Rož-upė* upl., Žml : *rōžė, ùpė; Žirn-upis* upl., Jnš; Sk; gr., Sk : *žirnis, ùpis* AV.

Gyvūnų pavadinimais: *Briėdž-iupis* upl., Jnšk : *bríedis, ùpis* AV; *Dėl-ežeris* ež., Ps : *dėlė, ėžeras* AV; *Dríėž-griovis* gr., Sk : *dríėžas, griovỹs; Gaidž-iupis* upl., Prk : *gaidỹs, ùpis* AV; *Gerv-ā-balė* upl., Ps : *gėrvė, balà* AV; *Kiaūl-upis* upl., Pkr; Lgm : *kiaūlė, ùpis* AV; *Kirmėl-iupis* upl., Pkr : *kirmėlė, ùpis* AV; *Kumėl-upis, Kumėl-iupis* upl., Pkr; Stč : *kumėlė, ùpis* AV; *Mėçk-upis* upl., Pkr : *meçkà, ùpis* AV; *Óž-nugaris* gr., Žml : *ožỹs, nùgara* AV; *Pařç-upis* upl., Ps; Pkr : *pařças, ùpis* AV; *Vilk-balė* upl., Kri : *vilkas, balà; Viçt-upis* upl., Pkr; Žml : *viçtà, ùpis; Žalč-iupỹs, Žalč-iupis* upl., Pkr; *Žalt-upis* upl., Pkr : *žaltỹs, ùpis, upỹs*.

Asmenų pavadinimai: *Bajōr-griovis* gr., Žml : *bajōras, griovỹs; Maskōl-griovis* gr., Jnš : *maskōlius* „rusas“, *griovỹs; Ūbag-upelis* upl., Pkr : *ùbagas, upėlis* AV.

Etonimai: *Žýd-karklė* gr., Žml : *žýdas, kařklas; Žýd-pinigis* upl., Ps; Slč : *žýdas, pinigai* AV; *Žýd-upis* upl., Ps; Jnš : *žýdas, ùpis* AV.

Mitologinių būtybių pavadinimai: *Vėln-ia-prūdis* upl., Jnš : *vėlnias, prūdas; Vėln-upis* upl., Pkr : *vėlnias, ùpis* AV.

Fiziografiniai terminai: *Bāl-upė* upl., Slč; *Bāl-upis* gr., Slč : *balà, ùpė, ùpis; Duōb-lieknis* upl., Pkr : *duobė, lieknas* AV; *Raíst-a-griovis* gr., Kri : *raístas, griovỹs*.

Abstraktūs ir konkretūs daiktavardžiai: *Rýt-balė* upl., Pkr : *rytai, balà; Vařg-upelis* upl., Jnšk; Ps : *vařgas, upėlis* AV.

Buities dalykų pavadinimai: *Gìrn-upis* upl., Jškl; Kri : *gìrna* „malamasis akmuo“, *ùpis* AV; *Sleñkst-upis* upl., Jnšk : *sleñkstis, ùpis; Sviřn-upis* upl., Ps : *sviřnas, ùpis* AV; *Výn-upė* upl., Lnk : *výnas, ùpė; Výž-balė* upl., Pkr : *výža, balà*.

Hidronimų antrasis dėmuo gali būti kitas upėvardis, o pirmasis – koks nors daiktavardis, Pvz.: *Pekl-iā-mūšis* upl., Ps : *peklā, Mūšā* up.; *Žyd-robotė* upl., Ps : *žydas, Robatė* upl. Vieno upelio vardo daryba nėra aiški dėl to, jog pirmasis jo dėmuo gali būti kilęs arba iš asmenvardžio, arba iš oikonimo: *Čaūl-virčiuvis* upl., Pkr; Pš : *Čauliā* m., arba *Čaulys* avd., *Virčiuvis* upl. AV¹⁹.

Gana nemažai mažesniųjų upelių vardų sudaryta iš kaimo, pro kurį jie teka, pavadinimo: *Kuis-upis, Kuis-upelis* upl., Jnš : *Kuisiā* k., *ūpis, upėlis*; bet plg. *kuisis* „uodas, mašalas“ AV; *Maūt-upis* upl., Jnšk : *Mančiaiā* k., *ūpis; Mičeik-balis* upl., Pš : *Mičėikiai* k., *balā* AV; *Narteik-upis* upl., Jnšk : *Narteikiai* k., *ūpis* AV; *Žižm-ia-griovis* upl., Ps : *Žižmiai* k., *griovys*.

Griovių vardams sudaryti galėjo būti pavartoti daiktavardis ir veiksmazodis: *Mėdž-pjovis* gr., Pš : *mėdis, pjauti; Vilk-lakis* gr., Pkr : *vilkas, lakti, lakā*.

Kartais veiksmazodis gali eiti ir pirmuoju dėmeniu, o daiktavardis – antruoju: *Mųž-upė* upl., Ps : *mųžti, upė; Plaūt-upis* upl., Jnšk; *Plaut-upys* upl., Pkr; Jnšk : plg. *plauti, ūpis, upys; Skalb-upis* upl., Ps : *skalbti, ūpis* AV; *Skir-upis* upl., Pkr; *Skyr-upis* upl., Lnkv : *skirti* „šakotis, dalytis“, *ūpis; Svir-kalnis* upl., Pkr; Žml : *svirti, kálnas; Tek-upys* upl., Jnšk : *tekėti, upys*.

Hidronimai, kurių pirmasis dėmuo yra būdvardis, turi ypatybės reikšmę. Tokių vandenvardžių antruoju dėmeniu eina daiktavardis (dažniausiai objekto bendrinis vardas): *Beñdr-upis* upl., Pkr : *beñdras, -ā, ūpis* AV; *Didž-griovis* upl., Pš; gr., Lnkv; Slė : *didis* (< *dīdja-), *griovys; Ilg-upys* upl., Jnš : *ilgas, -ā, upys* AV; *Įs-upis, Įs-upys* upl., Jnšk; gr., Jnšk : *įsas, -ā* „trumpas“, *ūpis, upys* AV; *Juod-upė* gr., Pš; upl., Kri; knl., Kri : *juodas, -ā, upė; Māž-upė* upl., Jnšk; Pkr : *māžas, -ā, upė* AV; *Sar̄t-upis* upl., Ps; gr., Všk : *sar̄tas, ūpis* AV; *Skaist-upis* upl., Pkr : *skaistūs, -ī, ūpis* AV; *Skriaūd-upis* upl., Pkr, *Skriaūdž-ūpis* upl., Pkr : *skriaudūs* „tekantis, bėgantis; staigus“, *ūpis*, bet plg. *Skriaudžiai* k. AV; *Stór-upelis* upl., Pkr : *stóras, -ā, upėlis* AV; *Súod-upis* upl., Jnš; Žg : *súodas* „juodas“, *ūpis; Čalt-upis* upl., Pkr; Pš; Kri : *čaltas, -ā, ūpis* AV.

Upėvardis *Pikt-akmenis* upl., Lnkv sudarytas iš būdvardžio *piktas, -ā* ir daiktavardžio *akmuō*.

Antrasis tokių vandenvardžių dėmuo gali būti ir hidronimas *Sén-kruojis* upl., Lgm : *sėnas, -ā, Kruojā* up.; *Sén-mūšė* gr., Pš : *sėnas, -ā, Mūšā* up.; *Sén-pyvesiai* upl., Ps, *Sén-pyvesė* upl., Ps : *sėnas, -ā, Pyvesā* up.

4.2. Upių dalių vardai

Sudurtinių upių dalių vardų sandara panaši į anksčiau aptartųjų hidronimų, tačiau jie ne tokie įvairūs. Antrasis dėmuo paprastai yra objekto bendrinis pavadinimas: *duburys, markā, brastā, galā*. Pirmuoju dėmeniu dažniausiai eina koks nors daiktavardis (asmenvardis arba koks nors bendrinis žodis): *Gūrsk-duburys* dbr., Mūšos dalis, Lnkv : *Gūrskis* avd., *duburys; Kepāl-markis* stv., Ašvynės upl., Jnš : *Kėpalas* avd., *markā; Magdalén-duburys* dbr., Mūšos dalis, Lnkv : *Magdalenā* avd., *duburys; Ragaič-duburas* db. Kamatėje, Slė : *Ragaičis* avd., *duburys*.

Toponimų *Kepālmarkis* ir *Ragaičduburas* pirmasis sandas gali būti sudarytas ne iš apeliatyvinio asmenvardžio, o iš paties apeliatyvo, kuris gali nusakyti toponimo panašumą į kepalą ar ragaišį.

Daiktavardžiai, einantys pirmuoju dėmeniu, paprastai yra gyvūnų pavadinimai,

¹⁹ A. Vanago nuomone, šis hidronimas sudarytas iš asmenvardžio *Čaulys* ir upėvardžio *Virčiuvis*, *LTSR hidronimų daryba*, p. 245.

vienas kitas dėmuo padarytas iš asmenų pavadinimų, o antrasis dėmuo dažnai yra fiziografinis terminas.

Gyvūnų pavadinimai: *Arkl-iā-dubris* dbr. Mūšoje, Lnkv : *arkl̥ys, dubur̥ys*; *Karv-ė-dubris* dbr. Mūšoje, Lnkv : *kārvė, dubur̥ys*; *Óžk-a-dubris* dbr. Mūšoje, Lnkv : *ožkà, dubur̥ys*; *Vilk-marka* stv. Kivėje, Sk : *vilkas, markà*.

Asmenų pavadinimai: *Meřg-a-dubris* dbr. Mūšoje, Lnkv : *mergà, dubur̥ys*.

Mitologinių būtybių pavadinimai: *Rāgan-dubris* dbr. Mūšoje, Lnkv : *rāgana, dubur̥ys*.

Fiziografiniai terminai: *Prūd-gala* u. d. Kruojoje, Lgm : *prūdas, gālas*; *Darž-gala* stv. Audruvyje, Jnš : *daržas, gālas*.

Vandenvardis *Sēn-a-brastis* brst. Mūšoje, Slč sudarytas iš būdvardžio *sēnas*, -à ir daiktavardžio *brastà*.

5. SUDETINIAI HIDRONIMAI

Sudėtiniai hidronimai sudaryti iš dviejų savarankiškų žodžių. Pirmasis žodis (arba vardo dėmuo) nurodo objekto skiriamąjį požymį (priklausomybę, ypatybę, lokalizaciją), o antrasis dažniausiai įvardija patį objektą (*ùpė, upėlis, griov̥ys, rāvas*). Dauguma sudėtinių hidronimų yra kilmininkiniai; šių toponimų pirmasis dėmuo yra kokio nors žodžio kilmininkas, apibrėžiantis, paaiškinantis, išskiriantis tą objektą iš kitų. Kvalifikacinių vandenvardžių (kurių abu dėmenys yra vardininko linksnio) pirmuoju dėmeniu eina būdvardis, kartais – dalyvis.

5.1. Upių ir ežerų vardai

Daugiausia hidronimų yra sudarytų iš dviejų daiktavardžių. Antrasis šių vandenvardžių dėmuo dažniausiai yra objekto bendrinis pavadinimas (*upėlis, ùpis, ēžeras, griov̥ys, kúdra, prūdas, çaltinis*), kartais – kitas daiktavardis (*balà, çakà, duobė*). Pirmuoju sudėtinių vandenvardžių dėmeniu eina įvairios reikšmės bendriniai (augalų, gyvūnų, asmenų pavadinimai, fiziografiniai terminai, mitologinių būtybių pavadinimai ir kt.) ir tikriniai (asmenvardžiai, oikonimai, hidronimai ar kiti toponimai) daiktavardžiai.

Augalų pavadinimai: *Česnākų griov̥ys* upl., Jnšk : *česnākai, griov̥ys* AV; *Drevės ùpis* upl., Pkr : *drevė, ùpis*; *Rōžių kúdra* kdr., Žml : *rōžės, kúdra*.

Gyvūnų pavadinimai: *Cūkos griov̥ys* upl., Jnš; gr., Žg : *cūka* iš lat. *cūka* „kiaulė“, *griov̥ys* AV; *Meçkōs duobė* šlt., Lnkv : *meçkà, duobė*.

Asmenų pavadinimai: *Tévo prūdas* prd, Lnkv : *tévas, prūdas*.

Fiziografiniai terminai: *Beržynėlio upėlis* upl., Slč : *beržynėlis, upėlis*; *Kapų upėlis* upl., Lnkv : *kapaĩ, upėlis*; *Paklúonės upėlis* upl., Žml; Lnkv : *paklúonė, upėlis*; *Çilo ēžeras* ež., Ps : *çilas, ēžeras* AV; *Ūpio Gālas* upl., Jnšk : *ùpis, gālas* AV.

Mitologinių būtybių pavadinimai: *Vėlnio sriaūtas* upl., Žml : *vėlnias, sriaūtas* AV.

Įvairūs daiktavardžiai: *Burlių griov̥ys* gr., Jnš : *burl̥ys* „kas burlena“, *būrlas* „purvas, makalynė“²⁰, *griov̥ys*; *Myžalų lankà* upl., Sk : *myžalaĩ, lankà*; *Núotakos griov̥ys* gr., Jnš : *núotaka* „nutekėjimas“, *griov̥ys*; *Puřvo upėlis* upl., Slč : *puřvas, upėlis*.

Vandenvardis gali būti sudarytas iš asmenvardžio ir daiktavardžio: *Danuçaiçio ēžeras* ež., Ps : *Danuçaitis* avd., *ēžeras* AV; *Grūzdžiaus çaltinėlis* šlt., Jnš : *Grūzdzius, Gruzdyš* avd., *çaltinėlis*; *Gubinio upėlis* upl., Pš : *Gubinis* avd., *upėlis*; *Mýkolo griov̥ys* gr., Slč : *Mýkolas* avd., *griov̥ys*; *Sajōs ēžeras* ež., Ps : *Sajà* avd., *ēžeras* AV; *Skarādžiaus*

²⁰ Pirmasis šio vandenvardžio dėmuo gali būti kilęs ir iš asmenvardžio **Burl̥ys* avd., plg. *Burlėvičius* avd.

griovys gr., Slč : plg. *Skarādžius* upl., *Skarādžius* avd., plg. *Skařdžius* avd., *griovys*; *Stumbrio ežeras ež.*, Ps : *Stumbrys* avd., *ežeras* AV; *Çambario İçtekis* upl., Pkr; gr., Lgm : *Çambaris* avd., *içtekis* „ištaka“ AV; *Valičausko kūdra* kdr., Žg : *Valičauskas* avd., *kūdra*; *Zajársko upėlis* upl., Ps : *Zajárskas* avd., *upėlis* AV.

Dalis vandenvardžių padaryta iš hidronimo ir bendrinio žodžio. Paprastai tai – mažesniųjų vandens telkinių (upelių, griovių) vardai, kurių pirmuoju dėmeniu eina greta esančio didesnio vandens telkinio vardas: *Ýslikio griovys* gr., Všk : *Ýslikis* upl., *griovys*; *Ýslikio čakà* gr., Všk : *Ýslikis* upl., *çakà*; *Çlėlės griovys* gr., Jnšk : *Çlėlė* upl., *griovys*; *Sriaūto baliūkė* gr., Sk : *Sriaūtas* upl.; *Sriaūto balà* upl., Žml : *Sriaūtas* upl., *balà*; *Purvėlės griovys* gr., Jnš : *Purvėlė* upl., *griovys*.

Kaip ir sudurtinių, taip ir sudėtinių hidronimų pirmasis dėmuo gali būti oikonimas, nes tas vandens telkinys (upelis, ežeras, griovys) yra netoli minimo kaimo: *Barūtičkio upėlis* upl., Lnkv : *Barūtičkis* k., *upėlis*; *Gasčiūnų upėlis* upl., Jnš : *Gasčiūnai* k., *upėlis*; *Geļčiu upėlė* upl., Pkr : *Geļčiai* k., *upėlė* AV; *Kūku upėlis* upl., Pkr : *Kūkai* k., *upėlis* AV; *Miknáičių ežeras ež.*, Žg : *Miknáičiai* k., *ežeras* AV; *Pántakonių upėlis* upl., Jnšk : *Pántakoniai* k., *upėlis*; *Sėtėnių ežerėlis ež.*, Ps : *Sėtėniai* vs., *ežerėlis* AV; *Vačkų griovys* upl., Všk : *Vačkai* k., *griovys*; *Vytartų upėlis* upl., Ps : *Vytartai* k., *upėlis* AV; *Žižmių griovys* upl., Všk : *Žižmiai* k., *griovys*.

Vandenvardis *Cibūku Šešėvė* knl., Kri sudarytas iš oikonimo *Cibūkai* k. ir hidronimo *Çeçėvė* up.

Keleto hidronimų pirmuoju dėmeniu eina kitas toponimas – balos, dirvos, krūmų vardas: *Degimų griovys* gr., Slč : *Degimai* b., *griovys*; *Dùblabalės upėlis* upl., Pkr : *Dùblabalė* krm., *upėlis*; *Griūtės griovys* gr., Slč : *Griūtė* db., *griovys*; *Suskėlių griovys* gr., Jnš : *Suskėliai* b., *griovys*; *Çeçtainių griovys* gr., Slč : *Çeçtainiai* dr., *griovys*; *Vikçrėnės griovys* gr., Jnš : *Vikçrėnė* b., *griovys*; *Vilkbalos ùpė* upl., knl., Kri: *Vilkbala* b., *ùpė*.

Sudėtinių kvalifikacinių hidronimų abu dėmenys susiję ypatybės nusakymo ryšiu, nes pirmuoju dėmeniu išreiškiamas požymis negali būti atsitiktinis. Tokių vardų pirmasis dėmuo paprastai yra būdvardis, o antrasis – daiktavardis: *Didysis griovys* upl., Jnš; gr., Sk; Slč; Jnš; Ps; Lnkv; Jnšk : *didysis*, *griovys*; *Didysis upėlis* Pkr : *didysis*, *upėlis*; *Galinis griovys* gr., Žg : *galinis*, *griovys*; *Kiauràsai rāvas* gr., Jnšk : *kiauràsai*, *rāvas* „griovys“; *Malamàsis griovys* upl., Žg : *malamàsis*, *griovys*; *Mažàsai griovėlis* gr., Slč : *mažàsai*, *griovėlis*; *Pavadāvas rāvas* upl., Jnšk : *pavadāvas*, *rāvas*; *Valdiçkas griovys* gr., Ps : *valdiçkas*, *griovys*.

Kvalifikacinių hidronimų antruoju dėmeniu gali būti ir upėvardis: *Deçinióji Çeçėvė* upl., Kri; knl., Kri : *deçinióji*, *Çeçėvė* upl.; *Didžióji Čeriaūkštė* upl., Slč : *didžióji*, *Čeriaūkštė* upl.; *Kairióji Çeçėvė* upl., knl., Kri : *kairióji*, *Çeçėvė* upl.

5.2. Upių dalių vardai

Dauguma sudėtinių upių dalių vardų yra kilmininkiniai: pirmasis dėmuo yra kokio nors žodžio kilmininkas, kuris išskiria antruoju dėmeniu įvardijamą objektą iš kitų. Dažniausiai pirmasis vardo dėmuo yra tikrinis ar bendrinis žodis, o antrasis – objekto bendrinis pavadinimas. Vienas vandenvardis gali būti sudarytas iš dviejų asmenvardžių: *Skarādžiaus Martyniūkaskas* db. Mūšoje, Slč : *Skarādžius*, *Skařdžius* avd., *Martynas* avd., dar plg. *Skarādžius* upl., Slč.

Dažnesni vardai, kai pirmuoju dėmeniu eina tikrinis žodis, ypač asmenvardis: *Jōnužio brastà* klvt. Mūšoje, Lnkv : *Jōnužis* avd., *brastà*; *Çato dùburas* dbr. Pyve-

soje, Ps : *Čātas* avd., *dūburas*; *Tamočienės duobė* db. Daugyvenėje, Pkr : *Tamočienė* avd., *duobė*; *Avyžiaus sietuvà* stv., Jnš : *Avyzius* avd., *sietuvà*; *Marciškaus sietuvà* stv., Slč : *Marciškus* avd., *sietuvà*; *Māto kálnas* u. d., dš. Daugyvenės krante, Pkr : *Mātas* avd., *kálnas*; *Skarādžiaus sietuvà* stv. Mūšoje, Slč : *Skarādzius*, *Skarādzius* avd., *sietuvà*; *Čilińsko sietuvà* stv. Audruvyje, Jnš : *Čilińskas* avd., *sietuvà*; *Vaitiekūno sietuvà* stv. Audruvyje, Jnš : *Vaitiekūnas* avd., *sietuvà*.

Keleto vardų pirmuoju dėmeniu eina oikonimas: *Pántakonių brastà* brst. Mūšoje, Jnšk : *Pántakoniai* k., *brastà*; *Stipinų brastà* brst., Jnšk : *Stipinaĩ* k., *brastà*.

Kai sudėtinio vandenvardžio abu dėmenys yra bendriniai daiktavardžiai, pirmasis daiktavardis dažniausiai yra fiziografinis terminas: *Ākmeno sietuvà* stv. Audruvio up., Jnš : *akmuõ*, *sietuvà*; *Dvāro dūburas* dbr. Mūšoje, Slč : *dvāras*, *dūburas*; *Liūno sietuvà* dbr. Mūšoje, Slč : *liūnas*, *sietuvà*; *Sienos brastà* brst., Jnšk : *siena*, *brastà*; *Ulytėlės brastà* brst., Jnšk : *ulyčia*, *brastà*; *Upėlio dūburas* dbr. Mūšoje, Slč : *upėlis*, *dūburas*; *Velėklės duobė* db. Mūšoje, Slč : *velėklė* „vieta, kur velėja“, *duobė*; ar vietos pavadinimas: *Magazino sietuvà* stv. Audruvio up., Jnš : sl. *magazinas* „sandėlis“, *sietuvà*; *Ūžvarų sietuvà* stv. Audruvio up., Jnš : *ūžvara* „tvora“, *sietuvà*.

Kartais pirmuoju dėmeniu eina gyvūno pavadinimas: *Brėdžio vaiko sietuvà* stv. Audruvio up., Jnš : *brėdžio vaikas*, *sietuvà*.

Kvalifikaciniai vandenvardžiai sudaryti iš būdvardžio, kuris nusako objekto ypatybę (dydį, formą, spalvą), ir daiktavardžio, objekto bendrinio pavadinimo: *Apvalioji sietuvà* stv. Audruvyje, Jnš : *apvalioji*, *sietuvà*; *Didysis dūburas* dbr. Čeriaukštėje, Slč : *didysis*, *duburys*; *Ilgoji duobė* db. Kamatėje, Slč : *ilgoji*, *dūbija*; *Ilgoji sietuvà* stv. Audruvyje, Jnš : *ilgoji*, *sietuvà*; *Raudonoji dūbija* u. d., Mūšos pavadinimas, Lnkv : *raudonoji*, *dūbija*.

IŠVADOS

1. Aptartieji Šiaurės vidurio Lietuvos vandens telkinių vardai chronologiškai nėra vienalyčiai. Upių ir ežerų vardai, sudarantys hidronimų branduolį, yra senesni už kitų vandens telkinių vardus: kai kurių upelių, griovių, tvenkinių, upių dalių.

2. Vandens telkinių vardai sudaryti pagal bendrinių žodžių darybos būdus: yra priešdėlių, priesagų, galūnių vedinių, sudurtinių ir sudėtinių vardų. Taip pat skiriamas tik tikrinių žodžių darybai būdingas būdas – pirminiai hidronimai. Galimi bent du reduplikuotiniai vardai.

3. Kiekviena toponimų klasė turi savų darybos ypatumų. Vandenvardžių darybai būdinga:

3.1. Dauguma pirminių hidronimų padaryta iš įvairios reikšmės daiktavardžių: daugiausia iš fiziografinių terminų, vietų pavadinimų su priesaga *-yn-*.

3.2. Vyrauja antriniai vardai: sudurtiniai ir sudėtiniai vardai bei priesagų vediniai. Priešdėlių ir galūnių vedinių yra po keletą vardų.

3.3. Dariausios priesagos yra *-el-*, *-ėl*, *-yn-*, *-išk-*. Vedinių su kitomis priesagomis daug mažiau. Dažnesni priešdėlių vediniai yra su priešdėliais *pa-*, *už-*. Daugiausia galūnių vedinių yra su galūne *-ė*.

3.4. Beveik 60% vardų sudaryta sudūrimo ir sudėjimo būdu. Tokiu atveju pirmasis dėmuo rodo objekto skiriamąjį požymį (priklausomybę asmeniui, kai-

mui, buvimą netoli kokio nors objekto; formą, dydį, spalvą, panašumą į ką nors; ko nors buvimą toje vietoje – augalų, gyvūnų, paukščių), antrasis dėmuo dažniausiai yra objekto bendrinis pavadinimas – upė, upelis, duburys, duobė ir kt.

3.5. Dauguma upių dalių vardų (51%) sudaryta sudūrimo bei sudėjimo būdu. Semantiškai šie vardai labai mažai susiję su vandeniu. Tai galėtų reikšti, kad jie yra palyginti neseni.

4. Hidronimų pamatiniais žodžiais eina įvairios reikšmės bendriniai žodžiai bei įvairių klasių tikriniai žodžiai: asmenvardžiai, gyvenamųjų vietų vardai, kiti hidronimai bei toponimai.

Gauta 2004 06 30

Literatūra ir šaltiniai

- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1993.
- Endzelytė R. *Linkuvos parapijos vietovardžiai*. VDU magistro tezės. Kaunas, 1997.
- Endzelytė R., Garšva K. *Istorinės Linkuvos parapijos vietovardžiai*. Linkuva, 2000.
- Grinaveckienė E. Mūšos upyno šnekta. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. 1972. T. 13.
- Karaliūnas S. Etnonimo *Gudaĩ* kilmė. *Darbai ir dienos*. 1999. Nr. 10(19). 7–54.
- Kuzavinis K., Savukynas B. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius, 1994.
- Lietuvių kalbos žodynas*. A–Ž. Vilnius, 1956–2002.
- Lietuvių pavardžių žodynas*. A–Ž. Vilnius, 1985–1989.
- Lietuvos TSR ŽŪM respublikinio žemėtvarkos projektavimo instituto vietovardžių ir gamtos apsaugos bei kultūros paminklų žiniaraštis*. 1982.
- Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*. Vilnius, 1976. D. II.
- Mickienė I. *Telšių rajono toponimų daryba*. Kaunas (daktaro disertacija), 2001.
- Vanagas A. *LTSR hidronimų daryba*. Vilnius, 1970.
- Vanagas A. Dėl upių vardų Dunojus ir Dnepras kilmės. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. 1966. T. 8.
- Vanagas A. *Lietuvos miestų vardai*. Vilnius, 1996.
- Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius, 1981.
- Vanagas A. Lietuvių hidronimų semantika. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. 1981. T. 21.

Vietovardžių sutrumpinimai

Jnšk – Joniškėlis
 Jnš – Joniškis
 Kri – Kriukai
 Lnkv – Linkuva
 Pkr – Pakruojis
 Ps – Pasvalys
 Pš – Pašvitinys
 Sk – Skaistgirys

Slč – Saločiai
Stč – Stačiūnai
Žg – Žagarė
Žml – Žeimelis

Kitos santrumpos

avd. – asmenvardis
b. – bala
brst. – brasta
db. – duobė
dbr. – duburys
dr. – dirva
dš. – dešinysis
dv. – dvaras
ež. – ežeras
gr. – griovys
k. – kaimas
klvt. – kelvietė
knl. – kanalas
krm. – krūmai
l. – laukas
lat. – latvių
u.d. – upės dalis
plk. – pelkė
sdb. – sodyba
stv. – sietuva
šlt. – šaltinis
up. – upė
up. snt. – upių santaka
upl. – upelis
vs. – viensėdis
vt. – vieta

Renata Endzelytė

DERIVATIONAL ANALYSIS OF HYDRONYMS FROM THE MIDDLE PART OF NORTHERN LITHUANIA

S u m m a r y

The article deals with the derivation of hydronyms from the middle part of Northern Lithuania. Derivation is the starting point in the description of toponyms. The main intention is to establish the derivational modes. The usual mechanisms of derivation (primary toponyms, prefixation, suffixation, affixation, compounding) are observed. Most hydronyms are derived by the mode of compounding (personal name + object's name, noun + object's name) and suffixation; prefixation, affixation, primary toponyms are not so popular. Usually hydronyms are derived from appellatives.